

І. 3 бранця в отамани

У похмурому, прокуреному приміщенні було повнісінько різного люду. Вони лежали, сиділи, стояли по всіх усюдах, та так щільно, що ніде було і яблуку впасти. Серед тої тісняви відразу кидалося в очі, ніби біла цяточка на чорному тлі, єдине вільне місце. Це був геть потертий, заляпаний воском, дубовий стіл. Посеред нього полохливим вогнем догоряла свічка. Тремтливе сяйво, просочуючись крізь пелену тютюнового диму, ледь-ледь освітлювало тюремні каземати. Облич невільників не було видно, тільки їхні силуети вирізнялися в пільмі та химерні, дивовижні тіні, що малювало на стінах те кволе світло. Запах поту, чаду, людських випарів, тютюну, прілих онуч, забивав дух, паморочив голову.

Межи тих неборак сидів, притулившись спиною до стіни, чорнявий парубок років двадцяти. Його сумний погляд був прикутий до свічки. Юнак зосереджено обдумував події останніх днів. Ще вчора вранці він прошкував на східку своїх однодумців, а тепер – сидить у в'язниці. Левко – так звали цього парубка – подумки перебирав всі свої дії, ретельно вираховуючи де саме припустився помилки, але нічого такого пригадати не зміг. Урешті-решт прийшов до думки, що то справа рук сексотів, яких так багато розплодили більшовики. Вочевидь хтось із таких от пройдисвітів пронюхав про намір атакувати місцеву Чека, втерся в довіру, а потім, в одну мить, здав усе підпілля... Щоправда декому з побратимів таки вдалося втекти, а от його, Леонтія Христового, червоні схопили прямісінько посеред вулиці. За звинуваченням в контрреволюційній діяльності доправили до в'язниці... Тепер тільки й лишалось, що дивитися на свічку та думати-гадати, як же бути далі.

Мимоволі Левко став дослухатися до розмов, намагаючись почути з тої балаканини щось змістовне, розумне, але швидко полишив ту затію, позаяк з того багатоголосого гомону долинали лише цинічні вихвалання, матюки, сороміцькі жарти, варнякання п'яних дезертирів та всякої солдатні, що вже декілька років нипає по селах, тероризуючи людей. Левко спробував заснути, але різні тривожні думки враз переповнювали його свідомість, хутко проганяючи сон. Праворуч хтось завовтузився кілька разів, боляче штурхнувши Христового. Розплющивши очі, Левко вздрів коло себе білявого парубка, що ніяк не міг влягтися. Цей неборака не був схожий на інших в'язнів. Він, мабуть, відчув на собі його погляд, бо підвів очі й пильно подивився на Христового. Посміхнувшись до товариша по нещастю, тихо сказав:

– А я тебе знаю. Ти – з Лютеньки, земляк мій. Хоч імені твого я й не пам'ятаю, але знаю – ти син Остапа Христового. Хороша людина твій батечко! Завжди вислухає, лиху зарадить, а ще, маючи крамницю в селі, Ви не раз виручали мене. За що ж тебе сюди запроторили?

– Вибачай, друже, але я тебе не пригадую. Мене звать Левком. За що пов'язали?! Дідько їх знає! – про всяк випадок не став про все розповідати Христовий. – Либонь за те, що бажав добра своїм людям та не хотів коритися цій червоній, вічно голодній орді. Йшов собі вулицею, коли ні з того ні з сього налетіли червінці та й пов'язали. Другий день сиджу тут і не відаю, що далі буде... А ти чий будеш? Як тут опинився?

– Петром Деркачем мене кличуть. Батько мій був чинбарем, навчився і я трохи сьому нехитрому ремеслу, але війна та всі ці білі, червоні розорили нас... Як опинився в темниці?! Задав було прочуханки більшовикам, коли

вони мене, посеред білого дня, у власному дворі оббирали. Та не зміг їх усіх подужати... Куди там! Оддухопелили мене, обібрали, після чого нарекли ворогом народу й заперли сюди. Точно не знаю, що буде зо мною, але чув таку балачку, буцімто всіх в'язнів переведуть в Гадяч. Як і коли – хтозна...

– Може якось спробувати той... Тікати... – підсунувшись ближче, прошепотів Христовий.

– Непогано було б. – погодився з Левком Деркач, – тільки що тут вдієш?! Стіни, стеля й підлога тверді як криця, а за дверима – двоє озброєних вартових...

– Давай так: доки темно надворі, підберемося до дверей, а коли вартові одчинять їх, щоби дати нам їжу чи забрати когось, адже вони час від часу викликають декого з в'язнів на допити, ми кинемось на червоноармійців. Розштовхаємо як-небудь тих харцизяк та й розчинимося у темряві. Я Зіньків добре знаю, так що повір мені, не заблудимо... – шепотів мало не у вухо новоспеченому товаришеві Христовий.

– Мабуть так і зробимо... Хоч і лячно якось...

– Чого тут боятися?! Яка різниця – пропадати тепер, чи трохи пізніше?! Давай краще потроху пробиратися до дверей!

– Давай...

Одночасно підвівшись, парубки пішли до дверей. Обережно, щоби часом ні на кого не наступити, вони наближались до виходу. Коли до дверей залишалося зовсім трохи, вони раптово відчинилися. До в'язниці ввійшло двоє більшовиків.

– Ну що, буржуазія! Недовго вам зосталося казенні харчі жувати та штани протирати! – озвався до полонених геть рябий червоноармієць. – На світанку відправимо вас у Гадяч, а там уже кому як пощастить!

– Кого в «расход», а кого може й на поруки візьмуть! – захмелілим голосом додав його товариш.

– Може... Ти, Іване, їх не дуже... Той... Як його... Обнадіюй... Ці куркульські морди навряд чи захочуть співпрацювати з Радами... – раз у раз запинаючись, став патякати йому рябий червінець, – Їм лише гроші та зиск на думці, а про інших... А про інших – байдуже!

– Може й так... Не нашого ума це діло!

– Еге ж! Слухайте, панове контрреволюціонери! Давайте тільки без коників! Щоби вранці всі були готові! Ясно?!

Якусь мить в'язні стояли мовчки, а потім з юрби вискочив миршавенький дезертир-червінець, котрого всі зневажливо називали Ярмолка.

– Не зовсім, папаша! – нахабно задираючи кирпич, вигукнув він.

– Що не зрозуміло? – не очікуючи такого, закліпав очима рябий вартовий.

– Хотілося би знати, чи й нам перед відходом наливатимуть, щоби й в'язням було так само хороше, як оце нині вам?!

Вся темниця враз вибухнула сміхом. Реготався і сам Ярмолка, все ще клеючи дурня. Тільки вартові, не сприйнявши того жарту, нахмурились.

– Ну-ну! Побалакай мені! – пригрозив кулаком рябий червінець. – Періб'єтеся!

Потовкшись якусь мить, вони залишили темницю, зачинивши за собою двері. У камері все ще стояв веселий гамір. Ярмолка, як той блазень, продовжував розважати своїх друзяк-дезертирів. А ті голосно гелготали, так, наче їм було абсолютно байдуже, як складеться подальша доля кожного з них.

– Ну ось і все... – сумно прошепотів Деркач Левкові на вухо. – Переводять в Гадяч...

– Не журись, друже! Щось та й вимудруємо! – завзято підбадьорював його Христовий.

– Що тут вигадувати?! Часу в нас – порожня жменя! На світанку вирушаємо! – розпачливо прошепотів Петро.

– А ти не думав, що по дорозі на Гадяч можна також спробувати втекти?!

– Справді! – в повен голос вигукнув Деркач і одразу затнувся.

Всі арештанти, що були навколо них, здивовано озирнулися на Петра, котрий зовсім зникнув од такої уваги.

– Справді, друже! Може, хоч в Гадячі розберуться, а то вже остогиділо тут нидіти! – голосно мовив Левко, відволікаючи в'язнів, і тим самим розряджаючи ситуацію.

Полонені швидко втратили до них інтерес і стали вмоцуватися на підлозі. Христовий, вхопивши Деркача за руку, потягнув його до стіни темниці, де ще було вільне місце. Туди дісталися вчасно. Ще ніхто не встиг простягтися на тій вузькій латочці, до якої вони так поспішали. Притулившись до стіни, парубки посідали на підлогу.

– Ну ти й даєш... З тобою тільки в розвідку йти! – стиха дорікнув Петрові Левко Христовий.

– Хіба ж я навмисне? Вирвалось ненароком... – почав було виправдовуватися Деркач.

– Постарайся більше так не робити, я певен, що у червонців тут поміж в'язнями є свої донощики...

– Гаразд... А що ж нам теперечки робити? – все не вмовкав Петро.

– Чекати, друже... Чекати слушної миті...

– І все?!

– Ні, не все. Зараз я би порадив тобі відпочити, а то хтозна, як воно далі буде... – відповів йому Левко й заплющив очі.

Деркач добре зрозумів Христового. Не пройшло й кількох хвилин, як він уже бадьоро давав хropaка. Левкові ж зовсім не спалося. Перед очима раз у раз поставала дружина Катерина. Недовго судилося побути молодяттам укупі. Війна, насунувшись чорною хмарою, розлучила їх. І тепер йому тільки й залишалось, що згадувати про ті недовгі хвилини щастя, проведені разом... Потім несподівано в голові постали бурхливі картини останніх років: Перша світова, революція, білі, чорні, червоні – все перемішалось й вилилось в горе та сльози для простого люду. Хоч як вся та вакханалія не затуркувала селян – єдиною збройною силою, в якій хуторяни вбачали порятунок, – була своя, українська влада. Спочатку Центральна Рада, а потім і Директорія знаходили однакову підтримку серед простого люду. Ще ніби вчора Левко був пів сотенним командиром комендантської сотні українського війська в Зінькові, а нині – сидить в більшовицькій буцегарні... «Це ненадовго, – твердо вирішив про себе Христовий, – Треба будь-що вирватися з цупких пазурів червонців, а вже тоді думати, як дістатися додому, а може навіть податися до лісовиків, котрі начебто діяли десь в лютецьких лісах...» Обтяжений цими думками, Левко так і просидів до ранку, не склепивши повік.

Як тільки бліде ранкове світло зазирнуло у малесеньке віконце темниці, хтось заметушився за дверима. Вже за мить вони одчинилися, тужно заскреготівши. На порозі постало декілька червінців.

– Здорові були, бандитські морди! Ану виходьте по одному надвір! – рішуче скомандував один із червоних.

Повільно підводячись, сонні в'язні посунули на вихід. Левко, легенько штурхнувши, розбудив усе ще сплячого Деркача. Щойно той підвівся, Христовий повів його до дверей.

Після напівтемряви денне світло боляче різало очі, й невольникам знадобився якийсь час, щоби призвичаїтися до нього. На подвір'ї, перед в'язницею, червоноармійці вишикували кількадесят полонених. Окрім тих, що сиділи разом з ними, Левко розгледів чимало нових, незнайомих облич. В оточенні озброєних більшовиків, в'язні нерішуче топталися на місці, похмуро позираючи на своїх поневолювачів.

Невдовзі до в'язниці підїхало з десяток верхівців. Один із них, повновидий білявий чоловіча, одягнений в шкіряну куртку, скомандував шикувати полонених в колону по п'ять чоловік. За допомогою чобіт та прикладів, червінці хутко впоралися зі своїм завданням. Левко встиг потягти за собою все ще сонного Петра, поставивши його поруч. Уже за мить колона рушила. Гнітючою була та процесія. Обідрані, брудні, вкриті численними синцями, сунули вулицею полонені. Важко було тепер розібрати, де тут дезертири, де кримінальні злочинці, а де прості селяни, що повстали супроти більшовицького свавілля. Побої, голод, знуцання та тривале перебування в брудній темниці наклали на них свій відбиток. Лише коли пильно придивитися, то можна було розгледіти серед тої одноманітної, сірої юрби людей, виною яких, вочевидь, було тільки неприйняття більшовицької орди з її грабунками та безладдям.

Таких і видивлявся Левко. Не знайшовши поміж них знайомих, Христовий став рахувати червінців, що супроводжували в'язнів. Попереду на чолі колони ішло семеро охочекомонних, а з обох боків – по десять верхників. Озираючись назад, Левко вгледів з півтора десятка піших червоноармійців на двох возах, при одному кулеметі. До того ж, коло їх скакало ще зо п'ять верхівців.

Тим часом колона полонених залишила Зіньків. За межами міста червоні почали підганяти в'язнів, раз у раз частуючи їх нагайками. Відчувалося, що тут більшовики вже не почувалися в безпеці, а тому за будь-яку ціну намагалися рухатися якнайшвидше. Особливо це стало помітним, коли їхня процесія проминула села Бобрівник та Велику Павлівку. Попереду слалася степова, малолюдна дорога. Червонці неабияк нервували, але нічого не відбувалося. Ось вони вже пройшли Тютюрівщину, Запільське, і з кожним подальшим кроком танули надії Христового на порятунок. Звідси до Гадяча вже було майже рукою подати. Левко раз у раз оглядав усе навколо, та на його превелике розчарування жодної більш-менш сприятливої нагоди для втечі так і не трапилось.

Стрімкою, каламутною, весняною водою їх зустріла річка Псьол. Сильна повінь позносила всі мости, тож перебиратися на другий берег, в село Малі Будища, доводилось паромом. Переправа являла собою невеличкі просіки, очищені від чагарів по обидва береги, між якими курсували збиті з колод плоти. Коли колона полонених наблизилась до Псла, через річку саме перепливав невеличкий гурт селян та два вози.

– Гей там! Давайте швидше! – гукали їм більшовики з берега.

Було очевидно, що швидко переправитися не вийде, тож полоненим було дозволено трохи перепочити. Самі ж червінці, посходившись в невеличкі гурти, закурили, ліниво позираючи на селян, що пливли на плоті через Псьол. Левко із Петром втомлено посідали на землю. Решта в'язнів зробила

те ж саме. Лише Ярмолка, з двома своїми друзями, підійшли до червоних. Випросивши в них курива, зачадили, зневажливо зиркаючи на полонених.

- Ось тобі, Петре, й донощики... – тихо прошепотів Левко на вухо Деркачу.
- Еге ж... – ледь чутно відповів той.

Христовому аж гидко стало од того, як та трійця прогиналася перед червінцями. Щоби хоч якось відволіктись, Левко перевів свій погляд на Псьол. Каламутні бурхливі води ніби гралися з плотом, на якому переправлялися селяни. Нестримний потік все норотив віднести паром на бистрину, проте гребці були дуже вправними й люди щасливо дісталися берега. Десь у високості заливався весняним співом жайворонок. Левко підвів голову, марно намагаючись розгледіти птаху в безкрайї блакиті. «Яка ж хороша нині днина! Все зеленіє, квітне навколо! Сонячно, тепло, гарно. Саме час давати лад господарству...» – подумав він, роззираючись.

Раптом Христовий помітив якийсь рух в кущах, кроків за двадцять од себе. «Звір чи людина?» – завітала думка в голові Левка. За кілька секунд там знову хтось завошколупився. В кущах промелькнула чиясь постать. Тепер не було сумніву, що то повстанські вивідці. В одну мить надія на порятунок спалахнула в душі.

Тим часом вже вільний паром підпливав до берега. Червоноармійці розділилися на дві групи. Полонених також переполовинили. Одних погнали на пліт, а інші zostалися на березі. Серед тих, що лишилися, були й Христовий з Деркачем. Теперечки охорони стало вдвічі менше, тож момент для втечі був чи не з найкращих. Треба було лишень дочекатися, доки паром відпливе якнайдалі, а потім чимдуж мчати до найближчих чагарників. Левко шепнув про се Петрові. Пробравшись поміж в'язнями якомога ближче до рятівних чагарів, парубки очікувально поглядали на паром, котрий повільно віддалявся од берега. В цей час варта, що мала пильно їх охороняти, збилася до купи й галасливо перемовлялися коло самої води, тицяючи пальцями на пліт.

Несподівано гучний постріл пронизав повітря. Христовий бачив, як один із червонців схопився за голову і впав як підкошений. Решта більшовиків на мить залякли від несподіванки, а потім, трохи оговтавшись, попадали на землю й вчинили безладну стрілянину. Полонені ж кинулися хто куди. Левко з Петром одні з перших помчали до чагарників. Уже зникаючи в кущах, Христовий почув позаду чийсь крик:

- Бандити тікають! Стріляйте по втікачах!

Тієї ж миті над їхніми головами задзижчали кулі. Та се не спинило Левка та Петра. Не розбираючи дороги, вони без упину мчали крізь чагарі. Вже й крики та стрільба стихли далеко позаду, а Христовий із Деркачем все бігли й бігли. Геть вхоркавшись, першим спинився Петро. Слідом пригальмував і Левко.

- Все! Не можу більше... – важко дихаючи мовив Деркач.

- Ніби відірвалися... – ніби не чуючи його відповів Христовий.

- Начебто... Той одинокий постріл добряче нам підсобив... Москалі аж поприсідали з переляку... Цікаво, хто б то міг стріляти? – сідаючи на пеня, озвався Петро.

- Ага... Думаю, що то хтось із лісовиків допоміг нам із втечею... Може ще комусь, окрім нас, вдалося втекти... – примостившись поруч, сказав Левко.

- Хтозна... А де це ми є? Куди тепер подамося?

- Оскільки втікали вздовж Псла, то маємо бути десь коло Свинарного. Де підемо, питаєш?! До Лютеньки!

- То добре! Звідси до моєї рідної Рашівки – рукою подати!

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)